

Częstość występowania szwu tylno-jarzmowego w kopalnych populacjach polskich na tle porównawczym*

Mira Pyżuk

OCURRENCE FREQUENCY OF POSTERIOR ZYGOMATIC FISSURE IN POLISH EXCAVATION POPULATIONS AGAINST THE COMPARATIVE BACKGROUND. Differences in the frequencies of the feature mentioned in the title can be exploited in ethnogenetic investigations.

Pomimo licznych i szczegółowych opracowań materiału szkieletowego, w kraniologii dotychczas nie wykorzystano w pełni możliwości wynikających z dużego zróżnicowania niektórych właściwości czaszki, które mogą stanowić dodatkowe, bogate źródło informacji o zmienności indywidualnej, różnicach międzypopulacyjnych czy odmianowych, zarówno w aspekcie terytorialnym jak i chronologicznym. Właściwości, które mam tu na uwadze, to cechy niemetryczne, zwane także epigenetycznymi lub cechami o zmienności nieciągłej. Niektóre z nich opisywane były przez anatomów już w końcu ubiegłego stulecia [ANUCZIN 1880] i w latach późniejszych jako anomalie czaszki. Dopiero w 1967 r. praca zoologów angielskich A. i J. Berrych

spowodowała wzrost zainteresowania tymi cechami. Przystąpiono do ich klasyfikowania i poszukiwania nowych.

Jedna z takich cech wcześniej już opisana przez LORENZIEGO [1871] i GRUBERA [1873], szew (szczelina) tylno-jarzmowy, jest przedmiotem tego opracowania (rys. 1). Jak wynika z rysunku, szew ten bierze początek od szwu skroniowo-jarzmowego i biegnie w kierunku dotwarzowym po wyrostku skroniowym kości jarzmowej. Długość szwu jest różna, najczęściej 1-10 mm, rzadziej powyżej tej wielkości.

Wśród obserwatorów tej cechy brak jest jednomyślności co do jej pochodzenia. MOVSESJAN i wsp. [1975] są zdania, że jest to pozostałość poprzecznego szwu jarzmowego dzielącego kość jarzmową na dwie części. Zaprzeczają temu inni, bowiem szew ten niekiedy występuje łącznie z poprzecznym szwem jarzmowym. TOLDT [1903] przypuszcza, że szew tylny-

*Praca wykonana w ramach problemu M.R.III./IH.1.1.1.

Instytut Historii Kultury Materialnej PAN,
ul. Świerczewskiego 105, 00-130 Warszawa

Rys. 1. Lokalizacja szczeliny tylno-jarzmowej (st) na czaszce

-jarzmowy formuje się w rezultacie niecałkowitego wrośnięcia wyrostka jarzmowego kości skroniowej w wycięcie kości jarzmowej w okresie prenatalnym. O ile szew poprzeczny kości jarzmowej obserwuje się bardzo rzadko, to szew tylnojarzmowy względnie częściej i w szerokim zakresie wahań międzypopulacyjnych. Fakt ten czyni szew tylnojarzmowy cechą wysoce wartościową w badaniach populacyjnych w antropologii etnicznej. KOZINCEV [1984] przeanalizował różnice międzypopulacyjne, dymorfizm płciowy, różnice wynikające z wieku osobnika i asymetrię w częstości występowania szwu tylnojarzmowego na czaszce, a także związek tej cechy z kranjologicznymi wartościami metrycznymi na materiale 2166 czaszek z różnych grup etnicznych.

Materiał i metoda

W przedstawionej pracy cechę tę opisano na 610 czaszkach z 4 serii polskich i 6 serii pochodzących spoza Polski. Czaszki należały do dorosłych (tab. 1). Materiał pochodził ze zbiorów Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, Zakładu Antropologii UŁ, Zakładu Antropologii UAM, Muzeum Antropologii i Etnografii AN ZSRR w Leningradzie oraz Instytutu Antropologii MGU w Moskwie. Nie brano pod uwagę przypadków, w których szew jarzmowo-skroniowy wykazywał znamiona obliteracji (bez względu na występowanie lub brak szwu tylnojarzmowego) oraz tych, w których obserwacja jednej strony (lewej lub prawej) była niemożliwa. Dla każdej ze stron notowano występowanie lub brak szwu oraz jego długość pomiędzy skrajnymi punktami.

Dla każdej z serii obliczono częstość występowania szwu (szczeliny) dla strony lewej, prawej, lewej lub prawej (jednostronnie po dowolnej stronie) oraz częstość równoczesnego występowania cechy na obydwu łukach jarzmowych tej samej czaszki, dla każdej z płci oraz dla obydwu płci łącznie.

Graniczna długość szczeliny 2 mm, przy-

Tabela 1. Ogólna liczba czaszek w zbadanych seriach

Seria	Liczba czaszek	
	męskich	żeńskich
Czersk (XII - XIII w.)	45	52
Cedynia (X - XIV w.)	28	39
Brześć Kujawski (XII - XIII w.) st. 3	11	12
Brześć Kujawski (XII - XVI w.) st. 4	32	34
Słowianie nowogrodzcy (XII - XVI w. ?)	20	28
Krywicze (różnych grup, X - XII w., m + ż)		86
Osetyńcy (tualcy XVII - XVIII w.)	42	51
Ingusze (XVI - XVIII w.)	33	20
Uzbecy (różnych grup, współczesne)	15	23
Aleuci (amerykańscy)	22	17

jęta przez KOZINCEVA [1984], została zachowana i w tej pracy ze względu na możliwość porównań z innymi materiałami.

Omówienie wyników

Uzyskane wyniki w pełni potwierdzają wniosek Kozinceva o częstszym występowaniu szwu tylno-jarzmowego na czaszkach żeńskich niż na męskich (tab. 2 i 3,

rys. 2 i 3). Tendencja ta utrzymuje się niezależnie od strony występowania, a także przy występowaniu cechy obustronnych.

Na podstawie sumy częstości dla wszystkich analizowanych tu serii stwierdzono, że występowanie szwu tylno-jarzmowego po stronie prawej na czaszkach żeńskich i męskich jest podobne, podczas gdy po stronie lewej stosunek częstości u kobiet i mężczyzn wynosi w przybliżeniu 2:1. W obustronnym występowaniu oraz przy

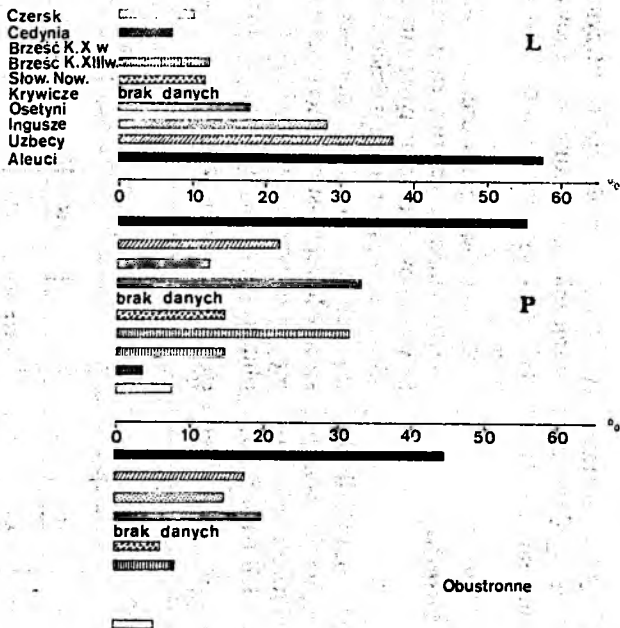
Tabela 2. Częstość występowania szczeliny tylno-jarzmowej o długości nie mniejszej niż 2 mm na czaszkach męskich

Seria	Strona							
	L		P		L lub P		obustronnie	
	n/N	%	n/N	%	n/N	%	n/N	%
Czersk	2/33	6,1	5/40	12,5	7/73	9,6	1/29	3,4
Cedynia	1/27	3,7	1/27	3,7	2/54	3,7	1/26	3,8
Brześć Kujawski st. 3	0/9	0,0	3/8	37,5	3/17	17,6	0/8	0,0
Brześć Kujawski st. 4	2/25	8,0	3/26	11,5	5/51	9,8	1/21	4,7
Słowianie nowogrodzcy	0/15	0,0	0/16	0,0	0/31	0,0	0/12	0,0
Osetyńcy	6/37	16,2	12/36	33,3	18/73	24,6	4/27	14,8
Ingusze	7/26	26,9	5/30	16,6	12/56	21,4	3/24	12,5
Uzbecy	1/15	6,6	4/15	26,6	5/30	16,6	1/16	6,2
Aleuci	6/19	31,6	5/17	29,4	11/36	30,5	4/16	25,0

Tabela 3. Częstość występowania szczeliny tylno-jarzmowej o długości nie mniejszej niż 2 mm na czaszkach żeńskich

Seria	Strona							
	L		P		L lub P		obustronnie	
	n/N	%	n/N	%	n/N	%	n/N	%
Czersk	4/40	10,0	3/40	7,5	7/80	8,7	2/36	5,5
Cedynia	2/29	6,9	1/30	3,3	3/59	5,1	0/32	0,0
Brześć Kujawski st. 3	0/9	0,0	1/7	14,3	1/16	6,2	0/6	0,0
Brześć Kujawski st. 4	3/25	12,0	8/26	30,7	11/51	21,6	2/24	8,3
Słowianie nowogrodzcy	2/17	11,7	3/21	14,3	5/38	13,1	1/15	6,6
Osetyńcy	3/17	17,6	6/18	33,3	9/35	25,7	3/15	20,0
Ingusze	2/7	28,6	1/8	12,5	3/15	20,0	1/7	14,3
Uzbecy	7/19	36,8	4/18	22,2	11/37	29,7	3/17	17,6
Aleuci	7/12	58,3	5/9	55,5	12/21	57,1	4/9	44,4

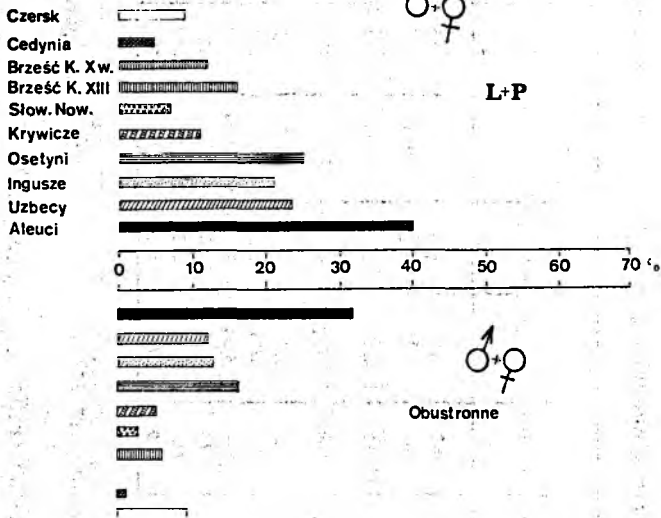
♀

Rys. 3. Częstość występowania szwu tylny-jarzmowego po stronie lewej, prawej oraz obustronnie na czaszkach żeńskich

Rys. 4. Częstość występowania szwu tylnego-żarzmowego po stronie lewej i prawej łącznie w każdej z pld

Rys. 5. Częstość występowania szwu tylny-jarzmowego dla obydwu stron i łącznie

Tabela 4. Częstość występowania szczeliny tylno-jarzmowej o długości mniejszej niż 2 mm dla obydwu płci łącznie

Seria	Strona							
	L		P		L lub P		obustronnie	
	n/N	%	n/N	%	n/N	%	n/N	%
Czersk	6/73	8,2	8/80	10,0	14/153	9,1	6/65	9,2
Cedynia	3/56	5,3	2/57	3,5	5/113	4,4	1/58	1,7
Brześć Kujawski st. 3	0/18	0,0	4/15	26,6	4/33	12,1	0/14	0,0
Brześć Kujawski st. 4	5/50	10,0	11/52	21,1	16/102	15,7	3/45	6,6
Słowianie nowo- grodzcy	2/32	6,2	3/37	8,1	5/69	7,2	1/27	3,7
Krywicze	5/39	12,8	6/54	11,1	11/93	11,8	2/36	5,5
Osetyicy	9/54	16,6	18/54	33,3	27/108	25,0	7/42	16,6
Ingusze	9/33	27,3	6/38	15,7	15/71	21,1	4/31	12,9
Uzbecy	8/34	23,5	8/33	24,2	16/67	23,9	4/33	12,1
Aleuci	13/31	41,9	10/26	38,4	23/57	40,3	8/25	32,0

zsumowaniu stron także dominują czaszki żeńskie (rys. 4).

Niezależnie od płci, częściej cecha ta występuje po stronie prawej, niż po lewej, a stosunkowo rzadko - obustronnie. Asymetryczność, którą stwierdzono w badanych materiałach, nie występowała w seriach analizowanych przez KOZINCEVA [1984].

Szew tylno-jarzmowy z większą częstością występuje w populacjach odmiany żółtej i u mieszkańców biało-żółtych niż w seriach słowiańskich. Fakt ten potwierdza wyniki jakie uzyskał Kozincev, który stwierdził statystycznie istotny związek pomiędzy częstością występowania tej cechy a stopniem spłaszczenia twarzy.

Maszynopis nadesłano w październiku 1986 r.

Piśmiennictwo

- ANUCZIN D., 1880, *O niekotorych anomaljach żeloveckiego čerepa i preimuščestvenno ob ich razprostranenii porasam*, Izv. imperat. obščestva ljubit. jestestv. antropol. i etnograf., Moskva.
- GRUBER W., 1873, *Monographie über das zwiegeheilte Jochbein - Os zygomaticum bipartitum, bei dem Menschen und den Säugethieren*, Wien.
- KOZINCEVA A. G., 1984, *Zadneskulovaja ščel kak rasozgraničitelnyj priznak*, Vopr. Antropol., 74, 55.
- LORENZI G., 1871, *De Coso di rara anomalia dell'osso malare*, Giorn. di Medic. di Torino, (cyt. za Kozincevem).
- MOVSESJAN A. A., N. N., MAMONOVA, J. G. RYČKOV, 1975, *Programma i metodika issledovanija anomalii čerepa*, Vopr. Antropol., 51, 127.
- TOLDT K., 1903, *Die Quertellung des Jochbeines und andere Varietäten desselben*, Sitzungsber. der Kais. Akad. der Wissensch in Wien, Mathem.-Naturwiss. Klasse, 112, Ab. 3.

S u m m a r y

The work refers to the occurrence frequency of the posterior zygomatic fissure (Fig. 1) in 610 crania of 4 Polish populations and 6 non-Polish ones (Table 1). Only crania of adult individuals were taken into consideration. For each series the occurrence frequency of the fissure was calculated on each side and on both sides of the cranium for each sex separately and for both sexes together.

The accepted limit size of the fissure was its length equal to 2 mm. The results are presented in tables 2-4 and in figures 2-5. It was found that the posterior zygomatic fissure occurs more frequently in female crania and it shows a tendency to asymmetry. In Slavonic populations it occurs significantly less frequently than in the yellow and yellowwhite populations.